

УДК 37:93(477)(075.8)

Потапюк Л.М., Мялковська Л.М.

**ЖІНКИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ ЗА ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО СВІТОГЛЯДУ: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ**

Луцький національний технічний університет,

Луцьк, Львівська, 75, 43018

UDC 37:93(477)(075.8)

Potapiuk L. N., Myalkovska L.N.

**WESTERN UKRAINE WOMEN FIGHTING FOR FORMING
NATIONAL OUTLOOK: HISTORY**

Lutsk National Technical University,

Lutsk, st. Lvovskaia, 75, 43018,

Анотація. У статті проаналізовано проблему участі й ролі жінок в західноукраїнському культурно-освітньому просторі; обґрунтовано специфіку діяльності жіночих товариств щодо створення умов з метою гармонійного поєднання професійних та громадських обов'язків.

Ключові слова: національна система виховання, родинна педагогіка, жіночий рух, жіночі культурно-просвітницькі товариства, маскулінізм, фемінізм.

Abstract. In the article, the problem of women's participation and role in West Ukrainian cultural and educational space is analysed; the specific of woman society's activity as to creation of favorable terms with the aim of harmonious combination of professional and public duties is grounded.

Key words: national system of education, familiar pedagogy, woman motion, woman cultural-elucidative societies, masculinity, feminism.

Вступ. Великий відсоток неграмотних жінок в кінці XIX – на початку XX століття був однією з причин культурної відсталості, господарської «нужди» й політичної недолі українського народу, значною перешкодою в становленні національної свідомості. Тому цілеспрямована послідовна боротьба з неграмотністю стала предметом змагань усього українського громадянства і, зокрема жіночих товариств того часу. Саме їхня практична діяльність зводилася переважно до культурно-освітніх заходів, що змінили світогляд і стереотипне ставлення до ролі жінки в історії та культурно-освітньому житті; саме в їх особі ми маємо взірць жінок нового покоління, які, отримавши освіту й професію (що було дуже рідкісним явищем того часу), реалізували себе як на професійній ниві, так і в громадському та суспільно-політичному житті.

Зазначимо, що жіночий рух в Галичині зароджувався і розвивався за умов конституційної монархії, де право на створення національних громадських товариств ґрунтувалося законом. Так, на західноукраїнських землях, що входили до складу Австрії, піонеркою жіночого руху була Наталя Кобринська, з ініціативи якої було засноване «Товариство українських жінок» (1884 р.) [1, с. 194]. Саме від цієї дати веде своє літочислення український жіночий рух.

Перша феміністка Галичини життя зайняла активну життєву позицію й довела свою причетність до творення української державності, до самовідданого й безкорисного служіння справі визволення рідного народу. Вона увійшла в історію як організатор освіти, активна суспільно-політична діячка, учасниця національно-визвольних змагань, організатор, теоретик і один з перших істориків українського жіночого руху, яка чітко усвідомлювала потребу економічного, політичного і побутового розкріпачення жіноцтва.

Після розчарувань у діяльності «Товариства українських жінок» Н. Кобринська знайшла вияви популяризації жіночого руху через видавничу діяльність. Уже в перших її творах звучала незвична для тодішнього українського письменства феміністична проблематика. Найважливішою справою всього життя Кобринської була підготовка видання альманаху

«Перший вінок» – першої у світі антології жіночої творчості. Поява альманаху засвідчила, що літературний світ перестав бути монополюю чоловічим.

Ідею Кобринської підтримала Герміна Шухевич, яка пізніше (1893 р.) у Львові організувала «Клуб русинок», що мав «сотворити огнище інтелектуального життя, оживити умисловий рух Русинок, скріпити і піднести у них духа народовецького і розбудити товариске жите...» [2, с. 8] і основне своє завдання вбачав у самоосвіті та пробудженні національного духу України.

У 1900 році заходами українських жінок при «Клубі русинок» було створене перше національне дошкільне товариство «Руська захоронка», яке, на відміну від польських дошкільних закладів, ставило своїм головним завданням дати дитині національне виховання та забезпечити її максимальною увагою через зайнятість і низький освітній рівень батьків. Ця проблема є особливо актуальною для нашого часу, коли на першому місці постали проблеми родинної педагогіки, ролі матері й батька в процесі виховання. Адже гармонійний розвиток суспільства значною мірою залежить від гармонійного розвитку родини, сім'ї. Протягом перших двох років товариство відкрило дві «захорони» в передмістях Львова. Основним завданням цих закладів було виховання гармонійно розвинених дітей. У захоронках брали до уваги вікові психофізіологічні особливості дитини, широко використовувалися дидактичні ігри. Водночас недоліком закладів була надмірна регламентація діяльності дітей, що іноді призводило до обмеження їхньої самостійності.

Значно активізувався жіночий рух після Першої світової війни. У 1917 р. в Галичині на основі діючих на той час організацій «Жіноча громада» та «Гурт українських дівчат» створено найбільшу жіночу організацію в Галичині «Союз українок», яка була матірним товариством не лише для своїх філій і гуртків, а й федеративною спілкою усіх жіночих товариств краю (жіночих секцій при «Просвіті», «Рідній Школі», кооперативах). Мета «Союзу українок» – активізація жінок, піднесення їхнього освітнього й економічного рівня (зокрема, фахового досвіду у ділянці хатнього господарства), суспільної гігієни, суспільної праці, участь у світовому жіночому русі тощо.

«Союз українок» та інші жіночі товариства здійснювали різні форми діяльності. Наприклад, на сходинах філії у Старому Самборі зачитувалися реферати «Марко Вовчок», «Тарас Шевченко», «Алькоголь і нікотина», «Гігієна жінки». На святкових зібраннях декламували, співали, читали твори з української літератури; у гуртках заслуховувалися виступи на господарські, кооперативні та інші теми. У Підволочиській філії існувала самоосвітня секція, в якій на щотижневих «ширших сходинах» вивчалася історія України, проводилося «голосне читання» статей з часописів «Жінка» та «Українка».

Гуртки «Союзу українок» мали велику популярність і визнання у селах краю. Траплялися випадки, коли чоловіки просили створити в селі гурток, щоб їхні жінки навчилися «доцільної поступової господарки»: варіння, шиття, гігієни та «розуму, щоб діти не зростали, як бур'ян у полі» ». При читальнях товариства «Просвіта» створювалися також гуртки для жінок позашкільного віку, завданням яких було згуртування жіноцтва у спільній праці, поширення і поглиблення освіти та намагання «виховати своїх членів на добрих, моральних цінностях та свідомих і гарних членів українського громадянства» [4, арк. 1].

«Союз українок» постійно шукав для жіноцтва нові сфери діяльності, які забезпечували б матеріальне існування більшості жінок, сприяли б піднесенню їхньої культури й освіченості. Заклики на сторінках преси, на з'їздах і в «обіжниках» «Союзу українок» давали відчутні результати. У 30-их рр. постало питання спеціалізації жіночого організованого життя, виникли фахові об'єднання (секція господинь при «Сільському Господарі» з мережею гуртків по селах, товариство «Будучність», кооператив «Українське Народне Мистецтво» та ін.). Завданням філій і гуртків «Союзу українок» стала мобілізація жіноцтва, насамперед молоді й сільських інтелігенток, для навчання грамоти неписьменних. Філіям і гурткам доручалося організовувати для них курси. У тих місцях, де влада не підтримувала діяльність товариства, рекомендувалося проводити навчання за гуртковою системою. Крім того, кожна інтелігентка зобов'язана була навчити письма хоча б одну неграмотну.

Аналогічні заходи проводилися товариством Українських Жінок, жіночими секціями «Просвіти», «Рідної Школи».

Організовувалися жінки й за політичним чи світоглядно-релігійним принципом. З 1934 р. почали створюватися жіночі гуртки при Українському Католицькому Союзі. В 1938 р. на місці закритого польською владою «Союзу українок» засновано політичну організацію «Дружина Княгині Ольги». У 1939 р. з приєднанням Західної України до УРСР товариство було ліквідоване. Згодом у ролі координатора українських жіночих організацій поза Україною стала Світова Федерація Українських Жіночих Організацій, створена у Філадельфії 1948 р. [3, с. 126].

Цікавою є постать Мілени Рудницької – однієї із небагатьох галичанок із закінченою вищою освітою, яка прагнула узгодити й гармонізувати материнський інстинкт з професійною та громадською працею. Покоління Рудницької, виховане з глибоким почуттям відповідальності перед народом, вважало громадську працю своїм обов'язком, органічним продовженням материнства. Зокрема, в одній із своїх перших статей щодо труднощів поєднання материнства і громадської праці вона картає себе за недостатність приділеної уваги 12-річному синові.

Мілена Рудницька, на відміну від інших громадських активісток свого покоління, зрозуміла, що жіноча участь у громадській науковій та політичній праці вимагає жінок, не міняючи свого власного автономного «Я», брати участь в усіх проявах людського життя. На початку ХХ ст. фемінізм ідентифікувався з політичним радикалізмом, сексуальною розкутістю, від нього відсторонювалися найактивніші діячки жіночих організацій. Рудницька натомість була феміністкою, розуміючи, що скоро у політикові, науковцеві чи громадському діячеві побачать «жінку» крізь призму маскулінних поглядів. Вона співпрацювала з чоловіками як рівна з рівними. Її тон у спілкуванні з провідними політиками був дружнім, рівним, без поклоніння [6, с. 125].

Під час організації Жіночого Конгресу (1934 р.) Мілена виявилася на вершині свого дипломатичного хисту. Тільки завдяки їй «Союз українок», з

усіх угруповань у Галичині, не розбився на політичні уламки, що сталося з усіма партіями. Дівчина завжди бачила Україну як суцільну політичну одиницю, свідомо сприймала польський і більшовицький режими як тимчасових найманців. Методи роботи М. Рудницька вибирала уважно, її метою завжди була побудова незалежної самостійної соборної демократичної України. У своєму житті Рудницька не відокремлювала політичної праці від громадської. Її виважений раціональний підхід до цілої низки проблем, які стояли перед українцями в міжвоєнний період, мав найбільше шансів на успіх. Тому проти Рудницької виступали поляки, а згодом і більшовики. І хоч українські політичні діячі після Жіночого Конгресу не допустили поновлення її кандидатури до Сойму, вона продовжувала свою політичну працю, де тільки могла і зуміла відстояти «Союз українок», незважаючи на безперервні намагання творити альтернативні жіночі організації з тим чи іншим політичним забарвленням [6, с. 126-128].

Особливо важливою була її роль у творенні Контактного Комітету як останньої спроби поміркованих українських партій сконсолідувати свої сили, щоб боронити права українців. Мілена Рудницька гостро виступала проти проявів авторитаризму в українській громаді. Після Другої світової війни вона відновила свої зв'язки з Червоним Хрестом, переїхала до Австрії, але українська діаспора вже не бачила її як політичного діяча. У США жінка пробувала оживити свої зв'язки з жіночими організаціями, але українські діаспорні політики не приймали її. Навіть план збирання нею споминів очевидців про голод 1932-1933 рр. не знайшов належної підтримки [6, с. 129].

Розвиткові жіночого руху в Галичині сприяла також і Ольга Басараб (з родини Левицьких), яку знають значно менше серед українців, ніж за кордоном. Її ім'я носить організація Українок Канади, де вона друкувала свої науково-публіцистичні та художні твори. Басараб навчалася на медичному факультеті Віденського університету. У Відні брала активну участь у багатьох українських організаціях: в «Союзі українок», в Червоному Хресті, в студентському товаристві «Січ». Повернувшись до Галичини, Ольга спочатку учителювала в

торговельній школі в Тернополі, а потім до самого початку світової війни служила в Земельному іпотечному банку у Львові [7, арк. 30-32].

Багато часу Ольга Басараб віддавала громадським справам. Так, вона активно працювала в бібліотеці «Жіноча громада», в «Просвіті», закінчила курси Червоного Хреста, організувала дівочу дружину в «Пласті», була серед організаторів першої жіночої чоти Українських січових стрільців, яка складалась із 33 жінок і дівчат [6, с. 140].

Коли австрійський уряд заборонив перебування в діючій армії жіночих частин, Ольга вимушена була переїхати зі Львова – спочатку до Перемишля, а потім до м. Радваніци в Моравській Оставі. Як тільки Італія оголосила війну Австрії та Німеччині, жінка разом з іншими цивільними особами змушена була у травні 1915 р. залишити фронт. Царські війська вже зайняли Галичину, повернутися додому стало неможливо, й Ольга поселилася у Відні. Вона опікувалася пораненими і хворими українськими вояками, розкиданими по шпиталях у Відні, активно працювала в Українському жіночому комітеті допомоги пораненим жовнірам. Члени комітету відвідували їх по шпиталях, перекладали їхні звернення до керівництва, налагоджували листування, роздавали книжки та часописи, давали найрізноманітніші поради. Для тих, хто довго лікувався, особливо скалічених, влаштовували навчання грамоти, самоосвітні курси. Ольга Басараб вела такі курси у великому воєнному шпиталі і мала там понад сотню учнів, організувала також бібліотеку в домівці комітету. За цю подвижницьку працю вона була нагороджена почесною срібною медаллю Червоного Хреста, відзначена кількома подяками [8, арк. 1-3, 19, 22].

О. Басараб активно працювала в Українському Жіночому Союзі, що виник після закінчення світової війни і мав велике значення у житті української еміграції у Відні, була членом управи союзу, налагоджувала зв'язки з міжнародними жіночими організаціями, допомагала готувати відозви, інформативні листи для ознайомлення зі станом справ на українських землях. У Відні відбувалися перші міжнародні жіночі конгреси, і Басараб докладала значних зусиль, щоб були представлені й українські жінки. Один із таких з'їздів

– конгрес Міжнародної Ліги миру і свободи у Відні (1921 р.) Щоби українські жінки могли взяти в ньому участь і заявити світові про насилля, заподіяні окупантами українським землям, постала необхідність створити українську секцію Ліги миру і свободи, для заснування якої багато зробила Ольга Басараб.

Ольга Басараб сприяла й організації українських військових частин із вояків демобілізованої австрійської армії, вела серед них пропагандистську роботу. У Відні Ольга працювала разом з такими відомими громадськими діячками, як Софія Русова, Ганна Чикаленко-Келлер, Надія Суровцова, Мілена Рудницька-Лисяк, Стефанія Савицька, Марія Бачинська-Донцова, Анна Жук та інші. Коли стало зрозумілим, що боротьба за українську національну державу в 1917-1920-х рр. зазнала поразки, була створена Українська Військова Організація (УВО) для боротьби в нових умовах проти всіх окупантів українських земель, за українську незалежну державу [6, с. 142].

Улітку 1923 р. Ольга приїхала до Галичини як зв'язкова УВО, щоб установити контакти з колишніми військовиками і створити мережу місцевих організацій. Відвідавши рідне село покійного чоловіка – Іванків, організувала там перший осередок УВО. Цю роботу вела в глибокому підпіллі. На життя заробляла, даючи приватні уроки. Легально працювала у Львові в «Союзі українок», «Пласті» та інших громадських організаціях [6, с. 142].

Вагомий внесок в історію розвитку педагогічної думки на Галичині належить визначній громадсько-просвітницькій діячці, редактору популярного часопису «Відродження», дійсному члену Наукового товариства ім. Т. Шевченка Софії Парфанович, яка упродовж 1926-1944 рр. мала лікарську практику і безмежною відданістю роботі, вимогливістю до персоналу заслужила довіру та визнання львів'ян, що дало їй титул доктора.

Софія Парфанович – автор наукових і науково-популярних праць у галузі гінекології, гігієни, боротьби з алкоголізмом. Вона розгорнула широку діяльність як пропагандист гігієни та протиалкогольного руху і була одним із головних діячів гігієнічного товариства, членом українського Товариства жінок із вищою освітою С. Парфанович читала також змістовні лекції про жінок

Стародавньої Греції [5, с. 11]. На суспільно-просвітницькій ниві С. Парфанович була членом «Союзу українок» (брала безпосередню участь у роботі Конгресу (1934 р.), опікувалася проблемами охорони здоров'я та фізичного виховання, перебувала в складі української делегації разом з Міленою Рудницькою на Конгресі Міжнародного Жіночого Союзу боротьби за права жінки [8, арк. 1-33].

Шпитальні нариси С. Парфанович – це правда жіночого світу, «про яку друга половина світа нічого не знає, не догадується, які глибокі турботи та переживання мають ті, що родять і виховують світ». Софія Парфанович зуміла делікатно передати інтимні переживання душі, таємниці й страждання, що ретельно приховували навіть од близьких людей. Її нариси за своїми мистецькими ознаками межують із психологічними новелами. В основі творів «Евтаназія», «Кров», «Операція», «Ціна життя» лежать події, очевидцем і учасником яких була безпосередньо вона сама [5, с. 11]. Поради Софії, які містили виважені міркування про статеве життя, спричинили неоднозначну реакцію критиків на шпальтах газет. Розпливчасті натяки згодом перейшли в пряме звинувачення «Союзу українок» в «еротоманії» й пропаганді «вільної любові». Таке висвітлення тем шокувало й обурило частину публіки. Літературно-науковий часопис католицького спрямування «Дзвони», що виходив у Львові, вміщував негативну рецензію на збірку нарисів «Ціна життя», і разом з тим відзначав загалом вартісну працю письменниці.

У перші роки війни С. Парфанович призначили директором фельдшерсько-акушерської та медсестринської шкіл. Складні історичні обставини, гірке розчарування, репресії окупантів змусили її у 1944 р. покинути Галичину, рідний Львів, клініку та емігрувати до Західної Європи, а згодом – до США, де вона працювала лікарем-гінекологом і водночас писала етюди, оповідання та повісті [5, с. 11].

Висновки. Таким чином, український жіночий рух на західноукраїнських землях пройшов шлях цілісного ідейно-теоретичного та організаційного структурування. Різнобічна діяльність видатних жінок в царині суспільно-політичного життя, (з якого фактично були виключені), залишила помітний

слід в історії української культури та педагогіки. Своєю громадською працею вони закликали галицьке жіноцтво скинути з себе кайдани темноти, економічної залежності, моральної пригнобленості, сміливо йти до знання, до духовної й економічної незалежності. Участь жінок у культурно-освітньому процесі допомогла докорінно змінити зміст, напрями та форми діяльності національної освітньо-виховної системи, зробити школу доступною для обох статей, створити умови для гармонійного розвитку особистості, для згуртування усіх українців навколо національної ідеї, для збереження свого культурного надбання та виховання дітей в українському дусі.

Література:

1. Жінки України : Біографічний енциклопедичний словник / Укладачі : Л.Г. Андрієнко та ін.; редколегія М.А. Орлик та ін. – К. : Фенікс, 2001. – 560 с.
2. Малицька К. Про жіночий рух / К. Малицька. – Львів : Видавництво «Кружка українських дівчат». – 1904. – С. 8.
3. Пашко А. Жіночий рух в Україні : історичний аспект та сучасний розвиток / А. Пашко // Право України. – № 3. – 2004. – С. 125-127.
4. Правильник Жіночого Гуртка Читальні «Просвіти», ф. 378, оп. 1, спр. 19, арк. 1.
5. Табачин Лариса. Художня проза Софії Парфанович / Лариса Табачин // Дивослово. – 1999. – № 12 (514). – С. 11-12.
6. Українки в історії / С. Андрусів, Ю. Багаліка, М. Богачевська-Хомяк, В. Борисенко; За заг. ред. В. Борисенко. – Київ : Либідь, 2004. – 328 с. : іл. – 12.00.
7. Державний архів Львівської області (ДАЛО), ф. 1, оп. 56, спр. 45-а, арк. 30-32.
8. Центральний Державний Історичний Архів у Львові (ЦДІАЛ), ф. 361, оп. 1, спр. 198, арк. 1-33.

Дата відправки: 13.13.2013

© Потапюк Л.М., Мялковська Л.М.